

Уводна реч

Као естетска, идеолошка, и културна представа, феномен Средње Европе већ деценијама изазива оригинална и углавном систематична истраживања у разним хуманистичким дисциплинама – од политикологије до књижевне историје и теорије. Ова чињеница указује на слојевитост и вишедимензионалност самог концепта, што је уједно заједничко свим појмовима у којима се сажимају и међусобно прожимају искуства политичких и уметничких авангарди, те специфична тежина одређених историјских меандрирања и потреба да се она сагледају, и у коначници оцене, као део светске историје. Повесни рукавац који средњоевропски културни образац утеловљује тиче се одступања од идеал-типске модернизације и парадигматског успостављања институција грађанског друштва, с чиме се идентификује Запад. Као последица таквог „заостајања”, ове културе и књижевности одликује, између осталог, и изражена свест о властитој другости и располућености како у односу на Запад, тако и у односу на Исток – Русију, бољшевизам, Совјетски Савез, и томе слично. Но, управо позиција вишеструке подвојености и лимиалности, посебно имајући у виду како су национални и социјалистички покрети у двадесетом веку обликовали Средњу Европу као геополитички, али и културносимболички простор, омогућава идеално становиште за сагледавање и преосмишљавање појмова и идеологема као што су припадност, (транс)националност, космополитизам, интернационализам и европејство, чије је значење фундаментално условљено историјским искуствима фашизма, стаљинизма и међународног радничког покрета. Захваљујући њима, Европа двадесетог столећа, макар када су у питању културна и књижевна политика, много више изгледа као синергија метропола и регионалних центара, у којима интелектуалци и ствараоци периодично проналазе углавном привремена уточишта од политичког насиља и прогона, а много мање на „Европу нација”, као збир хомогених и јасно разграничених ентитета. Европско и средњоевропско самопоимање теме су које се, управо захваљујући поменутој друштвеној и политичкој позадини, изнова враћају не само у истраживачку праксу него и у живе културне полемике. Разумљиво, једна од првих асоцијација на Средњу Европу уједно је и једна од последњих итерација дискусије о њеном саморазуме-

вању, која од осамдесетих година двадесетог века до раних двехиљадитих означава практично искључиво негативно конотирано сучељавање с „комунистичким наслеђем”.

Радови у овом темату представљају допуњену и проширену верзију излагања на округлом столу „Посредници и повратници: средњоевропски културни круг и југословенски писци у егзилу и емиграцији”, одржаном 21. октобра 2024. године на Филозофском факултету у Загребу. Његов је допринос у покушају да се део контроверзног наслеђа, пре свега хуманистички и трајно субверзивни аспекти револуционарне мисли и уметности, ревалоризују кроз нова читања писаца чији живот и дело на вишезначан начин проблематизују осећање припадности – језику, култури, нацији, друштву и друштвеним покретима. Средишње место у овом темату припада Ервину Шинку, југословенском књижевнику мађарског порекла, а чита се и компаративно у односу на опусе аустријских књижевника Манеса Шпербера и Мила Дора. Кључна биографска сличност између ових аутора, која ће се на особен начин прелама и у њиховим поетикама и друштвено-политичким медитацијама, састоји се из две чињенице. Сва тројица су врхунац свог стваралачког хабитуса остварила у нематичним културама, а њихова интелектуална и политичка социјализација одређена је личним учешћем у револуционарним покретима, те искуством емиграције и егила. Заједничка им је и улога, понекад и посредника између двеју или чак више култура, па се може рећи да је средњоевропски културни круг у њиховом стваралаштву, у најкраћем, један од комплементарних оквира за промишљање изазова универзалне људске еманципације.

У том погледу, Средња Европа фигурира као семиотичка призма кроз коју се прелама широк распон фундаменталних естетских и друштвених проблема – од питања личне слободе, преко хуманизма и интернационализма, до културног и политичког заједништва европских народа. Повратак ауторима попут Ервина Шинка, Мила Дора и Манеса Шпербера, чија је рецепција, нарочито у „матичним” срединама, најчешће неоправдано сведена на документарну вредност, омогућава нам да, на њиховом трагу, критични према реалности „тврђаве Европе”, промишљамо алтернативу у којој би она доиста могла постати „домовина Европа”.

Јелена Лалајковић